

MARCU MIHAIL DELEANU

(Re i a)

ETIMOLOGIA CUVÂNTULUI SÂNZIENE DIN PERSPECTIV DIALECTAL

Considera iile de fa fac parte dintr-o cercetare interdisciplinar despre s rb toarea folcloric-religioas a *Sânzienelor*¹, lucrare din care nu poate lipsi abordarea lingvistic a termenului. Ca atare, nu ne propunem o discutare critic a etimologiilor propuse pentru acest cuvânt, sugerând numai i alte solu ii pornind de la forme dialectale care nu au fost avute în vedere i de la posibilitatea unei etimologii multiple.

Exist , pentru *Sânziene*, câteva etimologii acceptate pân în prezent, rezumate în Goicu 1999, p. 121-123. Autoarea consider c „acest termen îl continu , f r niciun dubiu, pe *Sanctus Johannes*” (p. 121), dup care prezint solu iile etimologice propuse.

a. I.-A. Candrea sus ine c *Sânziene* provine din lat. *sanctus dies Johannis*, „devenit, f r nicio dificultate fonetic , **sim(pt)-dzi-⁻uane* > *sânziane* > *sânziene*” (p. 122). Etimologia lui Candrea este acceptat de Christian Ionescu i de autorii DLR (DA).

b. Ovid Densusianu consider c etimonul este lat. *Sanctus Johannes*, eliminând pe *dies* „zi”, pentru c „lipse te din celelalte dou nume de s rb tori ale noastre care deriv din latin : *Sânjorz* (< *Sanctus Georgius*), *Sâm(n)icoar* (< *Sanctus Nicolaus*)”, dar i pentru c „*sanctus* trebuia mai curând s fie pus pe lâng *Johannis* (deci *dies S. Johannis*)” (*apud* Simona Goicu, p. 122). În leg tur cu solu ia lui Densusianu, Simona Goicu adaug : „F r a mai fi discutat, etimonul [...] a fost preluat de Sever Pop, Gheorghe Iv nescu i Al. Rosetti” (p. 122).

¹ Întrucât discut m numai despre numele s rb torii, vom scrie cuvântul cu ini ial majuscul , exceptând citatele în care el apare cu ini ial minuscul .

c. O altă etimologie a fost propusă de *nefilologi*, cum îi numește Simona Goicu pe Eugen Lozovan, Mircea Eliade, Vasile Pârvan, Romulus Vulcănescu, Sorin Paliga, care „apropie numele sârbești de lat. *Sancta Diana*. Acceptând etimonul *Diana* pentru *zân*, autorii au făcut legătura dintre *zân* și *Sânziene*, considerat un compus din forma populară *sân(t)* (< lat. *sanctus*) și *zân*, în forma dialectală *ziene* (pl.), întâlnit și în *Sin-ziana*, *Sim-ziana* (p. 122, Simona Goicu citându-l pe Sorin Paliga 1989).

Din cele trei etimologii, Simona Goicu o susține „pe prima dintre ele” (p. 122), luând în discuție și un argument etnolingvistic: „sârbește -toarea Crăciunului implică existența unei sârbești torii paralele, corespunzând solstiului de vară, adică ziua cea mai lungă a anului, 21 iunie. În calendarul creștin, ziua din mijlocul verii a fost transformată de biserică în ziua *Sfântului Ioan* (24 iunie), care a fost denumită cu același nume semnificativ: *Sanctus Dies Johannes*” (p. 122).

La grupul **nefilologilor** ar putea fi adăugat și Simeon Manguica. În *Căminarii...* scrie pe anul 1882, respectiv 1883, la 24 iunie scrie: *SânŪi-Iana* (din *Sânti-Iana*, *Sân i-Iana*).

Din primul grup, al **lingviștilor**, ar trebui scos G. Ivănescu și adăugat Alexandru Ciorănescu (DER). Se cuvine separat G. Ivănescu de acest grup fiind, dar nu numai, pentru că nu-i stătea în fire să preia ceva „fără a mai fi discutat” (p. 122). De fapt, G. Ivănescu (1980, p. 242) propune o etimologie diferită de a lui I.-A. Candrea. Lingvistul iezero-timoranean vorbește despre o formă latinească neatestată **Ōane* (< **Ōanne*) < **Jannes* (= *Johannes*; cf. *Sânziene*, *Sânziene...*). Aadar, **Jannes* însemna *Johannes*, G. Ivănescu având în vedere prima formă, neatestată, nu pe *Johannes*.

Alexandru Ciorănescu, ignorat până acum, discută cuvântul *Sânziene* s.v. *zân*, reînviind și variantele moldovenești *sâmzenii*, *sânzenii* (fără *i* din forma general românească), după care adaugă: „probabil urmașul unui lat. **sanctae Dinae* [...]. Este posibil și chiar probabil că s-ar fi produs o contaminare cu *Sanctus Johannes*”, după care îi citează pe Tiktin, Densusianu, Tagliavini și continuă: „dar numai această expresie latinească singură nu ajunge pentru explicarea cuvântului românesc”. Alexandru Ciorănescu susține că formula lui

Candrea *sanctus dies Johannis*, „imaginat pentru a evita dificultatea fonetică, nu convine, deoarece în română ne-am aștepta la *sancta dies*”. Iar explicația lui Philippide, prin *semis y d v na*, „nu pare probabil”. Termenul *Sânziene* este notat în DER și la articolul *sânt(t)*, adj., cu variantele *sân, sâm, ar. sânt*.

Specialiștii împărții de Simona Goicu în lingvistică și nefilologii reprezintă, de fapt, două domenii, două direcții de cercetare: una cu argumente de ordin religios și alta cu explicații mitico-folclorice.

Perspectiva religioasă are inconvenientul că nu există o părere unanim acceptată de lingvistică cu privire la numele românești religioase, și nu numai, moștenite din latină. Al. Graur (1965, p. 51) consideră că au fost strani daniile lingvistice care au încercat „să descopere în românește nume moștenite din latinește, ba chiar și din limba tracilor [...] până și un amator de elemente latinești ca Sextil Pușcariu a fost nevoit să recunoască („Dacoromania”, VI/1931, p. 525) că nu avem niciun singur nume care să fie sigur moștenit din latinește”. În susținerea opiniei sale, Al. Graur citează cazul Franței, unde nu s-au păstrat nume galice și latine (*ibidem*, p. 52).

Combătându-l pe Al. Philippide (pentru *Cândea* < lat. *Candidus*), Sextil Pușcariu consideră că „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgâni și ale românilor creștini nu există” (*apud* Graur 1965, p. 51). Dar, de fapt, nu este vorba aici despre romanii păgâni, cum credea Pușcariu, ci de romanii creștini (vezi *Epistola către romani a Sfântului Apostol Pavel*).

De fapt, chiar Al. Graur își nuanțează opinia, recunoscând că există, *totuși*, „mai cu seamă printre numele de sfinți (folosite mai ales pentru a denumi strătorile), unele care prezintă modificări fonetice asemănătoare cu cele suferite de cuvintele comune moștenite din latinește” (*ibidem*, p. 52), citând pe *Sângeorz, Sănușii*, dar „nici acestea nu sunt moștenite, cum arată, de exemplu, *v* de la cel din urmă”, care ar fi sunat *Bsei*. Pentru *Sânziene* face o concesie: „Singurul care are multe șanse să fie recunoscut ca moștenit este *Sânziene*, care este interpretat ca lat. *sanctus dies Johannis*, „sfânta zi a lui Ion”, cu lat. *dies* păstrat de genul masculin, pe când rom. *zi* e feminin. Dar este vorba, în fapt, de un nume de strătoare, nu de un nume de persoană” (*ibidem*).

Al i lingvi ti accept continuitatea antroponimelor din latin care au devenit în română nume de sfini și de srbtori. L-am cita în primul rând pe G. Iv nescu (1980, p. 241), în opinia c ruia *cre tinismul* „adusese o schimbare în antroponimia latin : au p truns în limb numeroase nume de botez de origine biblic sau greac”. Propunând evolu ii fonetice originale, unele de la forme latine ti neatestete, G. Iv nescu deriv din lat. * *orŪu* pe *Sângeors*, pe *Nicoar* din *Nicol (u)s*, *Medru* (cf. *Sâmedru* < *Sanctus Demetrius*, „cu prefacerea neexplicat a lui *tr* în *dr*”) și, în sfâr it, *Sânz nii*, *Sânziene*, din **Dane* (< **Ōanne*) < **Jannes* (*ibidem*, 242).

Alexandru Cior nescu, la articolul *sânt(-t)*, adj., consider c srbtorile cu nume de sfini, precum *Sâmedru* (var. *Sumedru*, *S medru*), *Sântilie* (var. *Sântili*), *Sântio(a)n*, *Sângior(d)z*, *Sâmpietru*, *Sântoader*, *Sânv sii*, *Sâ(m)nicoar*, *Sânt -M rie*, toate „del lat.” *sânt*, „se conserva casi exclusivamente en comp. con nombres de santos”.

și Ovid Densusianu considera c *Sânjorz* și *Sâm(n)icoar* sunt „dou nume de srbtori ale noastre care deriv din latin ” (*apud* Goicu 1999, p. 122).

Perspectiva mitologico-folcloric este sugerat și de unii lingvi ti, precum DER, unde primul sinonim al cuvântului *Sânziene* este *ele*², „în mitologia popular ” însemnând „ciertas hadas” (= un fel de fete). Am v zut c Alexandru Cior nescu propune etimologia **sanctae D nae*, contaminat cu *Sanctus Johannes*, dup care adaug : „aceast srbtoare este legat în toat mitologia european de obiceiuri folclorice și credin e str ine cre tinismului”.

Pentru nefilologi (Mircea Eliade, Romulus Vulc nescu, Vasile Pârvan, Sorin Paliga .a.), *Sânziene* este un cuvânt compus, format în limba română din *sân* (< lat. *sanctus*) și *zâne* (< lat. *Diana*), aceasta din urm cu forma dialectal de plural *ziene* (Goicu 1999, p. 122). Dup opinia noastr , etimologia propus din perspectiv mitologico-folcloric este cea mai plauzibil , pentru c elementele cuvântului compus, luate fiecare în parte, nu sunt discutabile: *sân* < *sanctus*,

² În MDA echivalentul *ele* pentru *Sânziene* apare pe ultimul loc, la sensul 29, cu men iunea: „Pop. [pl.]”.

zâne < *Diana* (Densusianu, Philippide, Pascu și Graur propun pentru *zân* etimonul *divina* – *apud* DER).

Între filologi și nefilologi ar putea fi plasat Samuil Micu-Clain. În dicționarul său (publicat de Gáldi László în 1944, la Budapesta), apare și cuvântul în cauză: „*Sunzuene*, Flores flavi coloris, ex. cuius Valachi coronas in festo S. Ioannis Baptistae faciunt” (*apud* Talo 1971, p. 5). Fonetismul *sunzuene* poate fi interpretat ca *sânzâne* scris cu *û*, fenomen întâlnit și în *Codicele 1876: atute cutu „atât cât”, cuti „câ i”, incutu „încât”*.

În manuscrisul *Scurt cunoștințe a istoriei românilor*, partea despre obiceiuri, S. Micu notează: „În 24 de zile a lui iunie la romani era sărbătoarea norocului *fortis fortune* [!] și a doua zi a corbiilor încununate. Într-aceiași zi românii fac cununii din flori de *sântzuane* [s.n.] pentru sărbătoarea sfântului Ioan...” Pentru grafia *sântzuane*, Ion Talo (1971, p. 8, nota 8) remarcă: „Grafia nesigură – poate „sântjuane”!”. Această formă o citează, pentru Transilvania, și Tudor Pamfile (1997, p. 59: *sânjuane*).

Formarea cuvântului în limba română se susține și prin descrierea *Sânzienelor* din răspunsurile, trimise în 1896, la chestionarele lui Nicolae Densusianu, publicate în Fochi 1976. În Moldova, spre exemplu, *Sânzienele* sunt închipuite astfel:

- „femei robite de *zmei*, inute în palate fermecate dintr-o apă mare, într-o pădure unde n-ai călcat picior de om” (Dulce țiu – Roman);
- „fecioare” (Gobor – Tecuci);
- „3 femei frumoase, trăsesc în câmpurile cu flori, de unde pleacă ele vine vântul” (Mastacani – Covurlui);
- „3 fete frumoase, luminate, harnice, curate și bogate” (Avrăm Țiu – Tutova);
- „ființe vii [!], care au puterea de a face ca buruienile să fie de leac” (Hlăpețiu – Talpa – Neamț);
- „ființe *cere țiu* [s.n.] care dau roada semințelor” (Bivolul Mare – Dorohoi);
- „un *sfânt* [s.n.] mare” (Suhar Țiu – Dorohoi);
- „femei *sfinte* [s.n.]” (Țiu ora – Iași);
- „ni te *zâne* [s.n.]” (Dulce țiu – Roman).

Ultimele patru r spunsuri arat c *zânele* precre tine au fost asimilate unor entit i cere ti, sfinte, unor divinit i cre tine. Numai a a se explic un con inut (concept) cre tin pentru *zâne*, entit i mitologice p gâne. Laz r ineanu (1896/2003, p. 81) îl citeaz pe Hasdeu (HEM), care aflase c „*Ielele* sau *Dânsele* se cheam i *ale Sfinte...*”.

Etimologia *sân(m)* + *zâne* prezint inconvenientul c nu explic provenien a celui *i*, din *Sânziene*, pentru care a fost introdus în ecua ie lat. *dies*, de i el ar putea fi justificat de pluralul dialectal *ziene* „*zâne*”, descoperit de Simona Goicu (1999, p. 122). Sau prin dezvoltarea unui *i* (scurt, la început) în forma *Sânzene*.

Un element l muritor în plus apare îns dac privim lucrurile din **perspectiv dialectal**. Astfel, se tie c harta cu numele s rb torii (i al florii) prezint dou arii de baz : *Sânzienele* i *Dr gaica*. Dar s-a trecut cu vederea c în aria lui *Sânziene* apare o subzon , pentru Basarabia i Moldova, cu forma f r *i*: *sânÛ n⁻* (punctele 645, 637), *sâmÛ ni⁻* (punctul 631), *sânÛ n⁻i*, *sânÛ ni⁻* (punctele 506, 512) etc., cu variante diminutivate precum *sânz nicî* (punctul 528), *sâmÛ nicî* (punctul 588).

Fonetismul *Sânzene* apare la Tudor Pamfile (1997): „În Moldova se nume te *sânz nie*, pl. *sânz nii* i *sânz nioar* ” (p. 59). Aceast form o întâlnim i în MDA, apoi la G. Iv nescu, f r specificarea zonei, i la Alexandru Cior nescu, unde sunt men ionate „variantele moldovene ti” *sâmzenii*, *sânzenii* (la articolul *zân*).

Având în vedere c Basarabia i Moldova reprezint o arie lateral a românit ii i a romanit ii, putem presupune c aici s-a conservat compusul vechi, originar, *sân(m)+zân* , sub forma *sân(m)-Û ni*, în care avem forma popular de plural *zâni* (cf. MDA), cu disimilarea *â – â > â –* (*sâmÛâni > sâmÛ ni*). Forma f r *i* a fost notat i într-o alt zon lateral a dacoromânei, în Maramure : *sânzén* (343), ca s nu mai amintim i ar. *Sândzean* , (pl.) *Sândzeni* (Goicu 1999, p. 121), arie lateral a românei comune.

Formele *sâmÛÿëe* din Apuseni (punctul 90) i *sâmÛTMne* (punctul 795) din Muntenia subcarpatic ar putea fi considerate probe c fone-tismele *sân(m)zene*, *sâmz nii*, notate în ariile laterale conservatoare,

erau cândva generale în româna comună, iar la forma de azi, *Sânziene*, s-ar fi putut ajunge printr-o epentez (anaptix).

BIBLIOGRAFIE

- DER = Alexandru Ciornescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Andru Mehedin și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2001.
- Codicele 1876* = V. Tasu, *Codicele civile Roman comentat de A. Gregoriady Bonachi, Dr. Juris [...], Folticeni 1876*, în „Convorbiri literare”, X, 1876, nr. 7, p. 269–280.
- HEM = B. P. Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncu, [vol.] 1, București, Editura Minerva, 1972.
- Fochi 1976 = Adrian Fochi, *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea [...]*, București, Editura Minerva, 1976.
- Goicu 1999 = Simona Goicu, *Termeni creștini în onomastica românească*, Timișoara, Editura Amphora, 1999.
- Graur 1965 = Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura științifică, 1965.
- Ivâncu 1980 = G. Ivâncu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- MDA = *Micul dicționar academic*, vol. IV. *Literele Pr–Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- Pamfile 1997 = Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*. Ediție de Jordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 1997.
- Paliga 1989 = Sorin Paliga, *Zeități feminine ale basmelor românești: zânele și sănzienele. Originea cuvintelor și a cultului profan*, în LR, 1989, nr. 2, p. 141–149.
- Popineanu 2003 = Lazăr Popineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare*, București, Editura Librăriei Socec & Co, 1896 (reeditată de Dan Horia Mazilu et alii, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003).
- Talo 1971 = Ion Talo, *Samuil Micu-Clain și folclorul*, în Ion Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. I, București, Editura Minerva, 1971.

THE ETYMOLOGY OF THE WORD SÂNZIENE FROM THE DIALECTAL PERSPECTIVE (Abstract)

The study represents the linguistic approach of an interdisciplinary research on the folk-religious holiday of *Sânziene*. The author discusses the etymology of

the word *Sânziene* proposed by researchers by now, identifying two directions: the religious perspective and the folklore-mythological perspective. More arguments are given by the author, by adding the dialectal data referring to the word.

CUVINTE-CHEIE: *srbatoarea Sânzienelor, etimologia cuvântului Sânziene, perspectiva religioasă, perspectiva mitologico-folclorică, variante dialectale.*

KEYWORDS: *Sânziene hollyday, the etymology of the word Sânziene, the religious perspective, the folklore-mythological perspective, dialectal variants.*

320117 Re i a, b-dul Revoluției, 32/6